

20. Piskunowicz H. Zwalczenie przez NKWD i NKGB polskiego podziemia na kresach pównocno-wschodnich II Rzeczypospolitej / Henryk Piskunowicz // *Wojna domowa czy nowa okupacja? Polska po roku 1944* / pod. red. A. Ajnenkiela. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 2001. – S. 55–84.

В статье освещен ход ликвидации Армии Крайовой в Западной Беларуси. Главное внимание уделено формам и методам, которые использовали органы НКВС и НКВД в борьбе с польскими вооруженными формированиями. Выяснено, что неудачная попытка руководства Армии Крайовой осуществить операцию “Буря” привела к значительным материальным и человеческим потерям со стороны польских отрядов.

Ключевые слова: Армия Крайова, военно-чекистские операции, ликвидация, НКВС, органы советской власти, польское подполье, вооруженные формирования.

The article highlights the progress of elimination of Armia Krajowa in Western Belarus. Main attention is paid to the forms and methods that NKVS and NKVD organs used in the fight against the Polish armed forces. Here is also shown that an unsuccessful attempt of the leadership of Armia Krajowa to carry out the operation “Storm” has led to significant material and human losses by Polish troops.

Keywords: Armia Krajowa, military-chekist operations, liquidation, NKVS, soviet authorities, Polish underground, armed formations.

УДК 93:341.43 (477.86)

ББК 63.3 (4 Укр) 62

Тетяна Турчин

РЕПАТРІАЦІЯ ПРИМУСОВИХ РОБІТНИКІВ З НІМЕЧЧИНИ ДО СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1944–1953 рр.)

У статті проаналізовано процес репатріації примусових робітників з Німеччини до СРСР. Досліджено основні етапи цієї кампанії, організованої Радянським Союзом. Особливу увагу зосереджено на процесі повернення українських примусових робітників до Станіславської області.

Ключові слова: фільтрація, примусові робітники, репатріація, Станіславська область, СРСР.

Після завершення Другої світової війни на теренах Станіславської області (тепер – Івано-Франківська обл.) з’явилася нова категорія громадян СРСР – колишні примусові робітники Третього рейху. Їх не вважали учасниками війни, а прирівнювали до неблагонадійних осіб, політичних в’язнів і навіть до зрадників Батьківщини. Примусових робітників називали безправними рабами, які не змогли протидіяти німецьким окупантам, тому працювали на користь Третього рейху.

На сучасному етапі проблемами примусової праці радянських громадян під час Другої світової війни займаються такі вчені, як: Г.Грінченко [16], А.Меляков [21], Т.Пастушенко [22; 23], П.Полян [25]. Репатріації колишніх примусових робітників до СРСР присвячені публікації Т.Пастушенко “Репатріація українських “остарбайтерів” на Батьківщину: 1944–1947 рр.” [24], С.Гальчака “Фільтрація як обов’язковий елемент репатріації “східних робітників” [15], “Антигітлерівська коаліція і питання репатріації “східних робітників” [14], О.Янковської “До питання про долю українських репатріантів Великої Вітчизняної війни” [27], О.Буцько “Репатріація українських громадян (1944–1946 рр.)”, “Створення і діяльність радянських органів репатріації 1944–1946” [12; 13].

Актуальність даного наукового дослідження полягає у спробі аналізу основних етапів репатріаційної кампанії Радянського Союзу на матеріалах Станіславської області. Основною відмінністю у процесі повернення остарбайтерів зі Сходу та примусових робітників, вивезених німцями із дистрикту “Галичина” є наявність серед останніх так званих “самоповоротців”, тобто тих, які самостійно добиралися до кордонів СРСР. Після перевірки їх відправляли до місць постійного проживання, де вони проходили повторні допити у місцевих відділах НКВС. Переважно це були сім’ї з малолітніми дітьми.

Репатріація радянських громадян в СРСР розпочалася ще до завершення Другої світової війни. Двадцять четвертого серпня 1944 р. Державний комітет оборони СРСР прийняв постанову “Про організацію прийому радянських громадян, що повертаються на Батьківщину, насильно вивезених німцями, а також тих, що за різних умов потрапили за кордонну лінію між СРСР та Польщею”. Перша хвиля повернення остарбайтерів відбулася восени 1944 р., що було пов’язано з перенесенням воєнних дій на територію Німеччини. Проте, офіційне затвердження примусового характеру процесу репатріації відбулося у лютому 1945 р. на Кримській конференції.

Контроль над ходом репатріаційної кампанії здійснював апарат уповноваженого Раднаркому СРСР (з березня 1946 р. Ради Міністрів) у справах репатріації, створений 4 жовтня 1944 р. Його очолив генерал Петро Голіков, який з травня 1943 р. займав посаду начальника Головного розвідувального управління Генерального штабу Червоної армії. Тридцять першого серпня 1944 р. розпочав свою діяльність відділ у справах репатріації при уряді УРСР на чолі з Миколою Зозуленком. А з січня 1945 р. в УРСР при виконкомів рад депутатів трудящих почали створюватися обласні репатріаційні відділи та приймально-розподільні пункти (ПРП) [23, с.155.]. До їх обов’язків входило здійснення контролю над трудовим та матеріально-побутовим облаштуванням репатріантів та ведення звітної документації з кількості прибулих до області осіб.

Остерігаючись репресій багато остарбайтерів прагнули уникнути повернення на Батьківщину. Частина з них зуміли залишитися у західних зонах окупації Німеччини в таборах для біженців та переміщених осіб. Остарбайтери використовували різні способи протидії репатріації. Серед жінок найпоширенішим явищем був шлюб з іноземцем та народження від нього дітей. Частина українців називала себе поляками, тому їх відправляли до польських репатріаційних органів. Більш винахідливі остарбайтери вказували невірні дані щодо місця свого народження у областях, які до 1939 р. не входили до СРСР.

За даними Центрального представництва української еміграції (далі – ЦПУЕ) на кінець 1946 р. в західних зонах окупації Німеччини перебувало 177 000 українців. Зокрема, у американській зоні – 104 000 чол., в англійській – 54 000 чол., у французькій – 19 000 українців. На початку 1949 р. в таборах американської зони окупації Німеччини продовжувало проживати 46 010 осіб, а поза ними – 10 601 чол. У англійській та французькій зонах налічувалося 28 997 українців. Загальна кількість українців, які на січень 1949 р. перебували в Німеччині становила 85 000 [26, с.34]. Крім остарбайтерів серед них були колишні члени німецьких військових формувань, працівники окупаційної адміністрації та бійці Української повстанської армії.

В цей же час Бразилія, Венесуела, Австралія та Канада потребували робочої сили у різних галузях промисловості. В цих країнах не вистачало шахтарів, будівельників, лісорубів та інших працівників. Тому вони різними способами сприяли збільшенню кількості бажаючих виїхати за межі Німеччини. Примусові робітники під час проходження фільтрації згадували про діяльність спеціальних вербувальних загонів у таборах для переміщених осіб. Наприклад, репатріантка Анна Ковальчук-Лагнер 1919 року народження, жителька села Молодків Солотвинського району Станіславської області розповідала про такі випадки: “...Із табору кожний день відправляли людей в інші міста для роботи, спеціально були такі команди, які займались вербовкою людей. Мене кілька разів викликали на біржу і пропонували виїхати на роботу на острова, а також на шахти...обіцяли великі гроші і хороші умови, але я не згодилася поїхати...” [7, арк.95].

Такі випадки були частіше випадковістю, ніж закономірністю. Згідно із статистичними даними Злученого українсько-американського допомогового комітету (ЗУАДК) до кінця 1951 р. до заокеанських країн (Австралії, Північної Америки та Канади) переселилося понад 138 000 українців. На думку діаспорного вченого Володимира Маруняка цю цифру слід заокруглити до 160 000, адже чимало українців, ви-

даючи себе за росіян, румунів і поляків виїздили через російський Толстовський фонд, Національну Католицьку допомогову акцію (NCWC) та Світовий союз церков (WCC) [20, с.7].

Що стосується тих остарбайтерів, які пройшли всі етапи організованої Радянським союзом репатріаційної кампанії та повернулися додому, то деякі з них висловлювали жаль з приводу втрачених можливостей виїзду до заокеанських країн. Неправильність свого вибору репатріанти пояснювали тугою за ріднею та відсутністю життєвого досвіду. Звичайно ж подібні розповіді мали місце лише після розпаду Радянського Союзу.

Керівництво СРСР приклало максимум зусиль для повернення власних громадян з Німеччини. У важкі післявоєнні роки економіка СРСР також потребувала дешевої робочої сили для відбудови промисловості та сільського господарства. Одночасно репатріація примусових робітників мала важливе політичне значення, адже йшлося про авторитет країни в цілому.

Двадцять третього травня 1945 р. в місті Галле (Німеччина) між представниками союзних держав було підписано документ про передачу через лінію військ колишніх військовополонених та примусових робітників звільнених радянською армією та військами союзників [25, с.51]. Переговори були важкими та тривалими. Спочатку союзники відмовлялися передавати всіх радянських громадян за списками та актами, натомість вони вимагали повернення власних військовополонених. Однак не зважаючи на ряд непорозумінь, які виникли під час переговорів багато радянських вимог все ж були виконані.

Поряд з цим швидкими темпами формувалася сітка радянської фільтраційно-табірної системи. На першому етапі репатріації примусові робітники потрапляли до приймально-передавальних пунктів (ППП), які знаходилися на лінії союзних військ. Всього у Німеччині та Австрії діяло 9 таких ППП. Тут вони проходили первинну перевірку під час якої репатріантів розподіляли за категоріями, статтю та місцем проживання. Після цього їх направляли до перевірконо-фільтраційних пунктів (ПФП) НКВС або до армійських збірно-пересильних пунктів (ЗПП), які розміщувалися у прикордонній смузі СРСР та займалися збором, перевіркою й обліком усіх репатріантів. ЗПП були створені у Львові, Ковелі, Володимирі-Волинському, Раві-Руській, Самборі та Коломиї. Вони склалися із збірно-пересильних таборів (ЗПТ), які підпорядковувалися Народному комісаріату оборони (НКО). В межах Львівського, Одеського та Прикарпатського військових округів діяло 17 прикордонних збірно-пересильних таборів [23, с.153].

Слід зазначити, що репатріаційний процес вражав сумбурністю своїх проявів. Остарбайтери місяцями, а то й роками не могли потрапити додому. Явною була неорганізованість табірної інфраструктури та нестача залізничного транспорту для своєчасного перевезення репатріантів. Звільнені примусові робітники тижнями змушені були перебувати за колючим дротом та спати на холодній землі. Серед них були й діти, які найбільше потерпали від голоду та хвороб.

Крім того, чоловіків та жінок залучали до важкої фізичної праці під час якої остарбайтери отримували травми і навіть гинули від виснаження та недостатнього харчування. Також остарбайтери перебували під постійним морально-психологічним тиском. Звичними були фрази на кшталт: “Працювали на ворога, тепер попрацюйте на Родіну”. Зважаючи на це, київський історик Михайло Коваль прирівняв радянські збірно-пересильні пункти до німецьких трудових таборів [17, с.75].

В ході перевірок на кожного з репатріантів заводилися фільтраційні справи та заповнювалися реєстраційні листки у 2-х екземплярах. Остарбайтери, які пройшли фільтрацію отримували відповідні посвідчення. Поряд з особистими даними у доку-

менті вказувалася назва населеного пункту, до якого прямував той чи інший репатріант для постійного місця проживання [18, с.66].

Під час обшуків у примусових робітників вилучали особисті документи видані різними установами: радянськими органами влади у довоєнний час, німецькою адміністрацією на території дистрикту “Галичина” та за його межами. Згодом їх долучали до фільтраційних справ репатріантів. На даний час в Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО) налічується 26 006 фільтраційних справ примусових робітників.

Одним із найважливіших завдань, яке виконували члени фільтраційних комісій було виявлення серед репатріантів зрадників Батьківщини. Під час проходження співбесіди частина з них були звинувачені працівниками спецорганів у співпраці з окупантами і загнані в концтабори та у віддалені райони СРСР. Ті репатріанти, які пройшли фільтрацію направлялися до місць свого попереднього проживання.

Транспортування примусових робітників відбувалося згідно з “Тимчасовими правилами про порядок перевезень репатрійованих громадян та військовополонених радянських громадян...”, які призначалися для службового користування. Згідно з документом, перевезення репатріантів організувалося начальниками фронтних збірних пунктів і комендатур. Ними заповнювалися транспортні відомості для кожного вагону потяга, де вказувалися станції прибуття пасажирів. Вагони укомплектовувалися за обласним принципом [2, арк.19–20].

Наступним пунктом призначення для репатріантів були приймально-розподільні пункти (ПРП). Працівники ПРП здійснювали прийом, облік та розподіл прибулих в область примусових робітників. Першого липня 1945 р. розпочав свою діяльність Станіславський ПРП. Він знаходився за 100–120 м. від залізничного вокзалу м. Станіслава за адресою вул. Гаркуші, будинок №38. П’ять із семи кімнат ПРП були відведені для тимчасового перебування репатріантів. У житлових кімнатах нараховувалося лише 30 тапчанів з постільною білизною, столи та стільці [5, арк.120].

У 6-й кімнаті ПРП знаходився так званий “червоний куточок”, де проводилася агітаційно-пропагандистська робота серед примусових робітників. З цією метою до пунктів надсилали примірники періодичної преси, лозунги, плакати, портрети Сталіна та маршалів СРСР. Так, 2 серпня 1945 р. Станіславський ПРП отримав 100 екземплярів газети “Правда”, по 20 одиниць – “Правди України” і “Радянської України” [2, арк.27].

Вважалося, що репатріанти під час перебування за кордоном зазнали негативного впливу, тому обов’язковим було проведення лекцій та доповідей серед них. Наприклад, з 1 липня 1945 р. по 1 січня 1947 р. 36 118 примусовим робітникам з Станіславської області було прочитано 929 лекцій, а на 638 доповідях були присутні 36 109 чол. Також за цей період з ними було проведено 3 270 бесід на різноманітні теми суспільно-політичного життя, такі як: “4-й п’ятирічний план відновлення і розвитку народного господарства СРСР”, “Положення про вибори у Верховну раду СРСР і УРСР”, “Права і обов’язки громадян СРСР”, “Як робітники і селяни Росії під керівництвом комуністичної партії відстояли і відновили радянську владу”. Також до розгляду пропонувалися книга Йосифа Сталіна “О Великой Отечественной войне Советского Союза”, доповіді Микити Хрущова, рішення Кримської та Паризької мирних конференцій тощо [6, арк.8].

Медичний пункт розташовувався у 7-й кімнаті ПРП. Тут розміщувалася шафа з медикаментами, призначеними для надання репатріантам першої медичної допомоги. Частина з них підлягала негайній госпіталізації. Наприклад, протягом 1945-1946 рр. через пункт медичного обслуговування пройшло до 5 000 чол. З них 1 500 чол. (30%) отримали першу медичну допомогу, а 86 чол. (1,7%) було госпіталізовано [4, арк.5 зв.].

Контроль над діяльністю приймально-розподільного пункту (ПРП) здійснював Станіславський відділ у справах репатріації, який розпочав свою діяльність з 1 липня

1945 р. Відділ займався обліково-організаційною діяльністю, про результати якої повідомляв Республіканський відділ у справах репатріації. Інформація подавалася у формі відомостей, звітів, звітних доповідей, списків, запитальників тощо [3, арк.28].

Так, за даними Станіславського відділу у справах репатріації до 1 березня 1948 р. в область повернулося 44 824 чол.: 23 685 – чол., 21 139 – жін., 1 994 – дітей до 16 років. Серед них у промисловості було працевлаштовано 11 611 чол.: 7 203 – чол. і 4 408 – жін., на залізничному транспорті – 138 чол. і 47 жін. У сільському господарстві – відповідно 15 333 і 14 695. В інших організаціях – 1 093 і 1 204. На порядку денному обласних репатріаційних відділів стояла проблема повернення репатріантам їхніх будинків та надання їм в постійне користування альтернативних житлових приміщень. До квітня 1948 р. сім'ям примусових робітників з Станіславської обл. було повернено 83 будинки, а 49 – передано в користування. 382 сім'ї отримали квартири, а 2 003 чол. – розселені в гуртожитках за місцем праці. Мешканцям сільської місцевості були повернені 354 га земельних наділів і надане зерно для засіву цих територій. Окремі сім'ї репатріантів могли отримати від держави одноразову грошову допомогу. У Станіславській області 947 особам з числа репатріантів надано грошову допомогу на суму 172 063 рублів [7, арк.31–32].

Протягом 1949–1951 рр. відбувалося поступове зменшення кількості бажаючих повернутися в СРСР. Якщо до 1 січня 1949 р. до Станіславської області прибуло 44 877 чол., то у 1949 р. – лише 56 чол. [8, арк.13]. У 1950 р. до області повернулося 70, а в 1951 р. – 56 репатріантів [9, арк.19].

Про загальну кількість вивезених нацистами жителів Станіславської області до Німеччини можна дізнатися з “Довідки про збитки, завдані німецько-фашистськими загарбниками та їх спільниками громадянам, колгоспам, суспільним організаціям, державним підприємствам і установам Станіславської області”. А саме, в німецьке рабство було відправлено 68 тис. 361 чол. [1, арк.54]. У звіті Станіславського відділу у справах репатріації за період з 1 січня по 1 травня 1950 р. фігурує цифра у 81 213 чол. [8, арк.13]. Таким чином, до Станіславської області не повернулося від 23 302 до 36 154 чол.

З 1 березня 1953 р. відділ у справах репатріації при РМ УРСР та відділи репатріації при виконкомів обласних Рад депутатів трудящих припинили свою діяльність. За кордоном роботу з повернення радянських громадян проводило Міністерство закордонних справ СРСР. В подальшому проведення політично-масової роботи взяли на себе обласні комітети КП України [10, арк.16–17].

Отже, після повернення додому репатріанти зазнавали подальшого приниження та утисків з боку радянської влади. Колишніх примусових робітників чекали труднощі під час вступу до учбових закладів та оформлення на роботу. Вважалося, що особи з числа репатріантів за своїм соціальним статусом є нижчими від решти своїх співгромадян. Вони довгий час боялися афішувати власне минуле, адже їх вважали неблагонадійними. Поряд з цим, на початку репатріаційної кампанії Радянського Союзу примусовим робітникам обіцяли соціальний захист та щасливе майбутнє на Батьківщині, яке вони так і не отримали. Лише після краху тоталітарної держави була стерта межа між репатріантами та іншими громадянами, адже після довгих десятиліть страху та мовчання вони були почуті свідомою українською громадськістю.

1. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р-98, оп. 1, спр. 1. Докладные записки и постановления Станиславской областной Государственной чрезвычайной комиссии о результатах расследования зверств немецко-фашистских захватчиков, 250 арк.
2. Там само, ф. Р-740, оп. 2, спр. 14. Письма отдела по делам репатриации при Совете Министров УССР по вопросу приема, учета и трудоустройства прибывших советских граждан из-за границы, 67 арк.
3. Там само, спр. 15. Сведения о количестве советских граждан вывезенных за границу во время оккупации Станиславской области и количестве возвратившихся на свою Родину после окончания Отечественной войны, 30 арк.

Турчин Тетяна. Репатріація примусових робітників з Німеччини до Станіславської області...

4. Там само, спр. 28. Сведения и списки райисполкомов о прибывших репатриированных советских граждан из-за границы, отчеты и информации о трудоустройстве их, 266 арк.
5. Там само, 266 арк.
6. Там само, 266 арк.
7. Там само, спр. 32. Письма отдела по делам репатриации при Совете Министров УССР по вопросу приема и трудоустройства репатриированных советских граждан, 176 арк.
8. Там само, спр. 46. Письма отдела по делам репатриации при Совете Министров УССР приеме и трудоустройстве репатриированных граждан. Отчеты о работе отдела, 25 арк.
9. Там само, спр. 55. Сведения о прибывших репатриированных советских граждан. Отчеты о работе отдела, 42 арк.
10. Там само, спр. 61. Сведения, информации, переписка по учёту и трудоустройству репатриированных граждан, 19 арк.
11. Там само, спр. 32. Письма отдела по делам репатриации при Совете Министров УССР по вопросу приема и трудоустройства репатриированных советских граждан, 176 арк.
12. Буцько О. В. Репатріація українських громадян (1944–1946 рр.) / О. Буцько // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 143 – 158.
13. Буцько О. В. Створення і діяльність радянських органів репатріації 1944–1946 / О. Буцько // Сторінки воєнної історії України: зб. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9, ч. 3. – С. 206–212.
14. Гальчак С. Д. Антигітлерівська коаліція і питання репатріації “східних робітників” / С. Гальчак // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник наукових праць – К., 2005. – Вип. 29. – С. 157–166.
15. Гальчак С. Д. Фільтрація як обов’язковий елемент репатріації “східних робітників” / С. Гальчак // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник наукових статей. – К., 2004. – Вип. 25. – С. 412–420.
16. Гринченко Г. “Остарбайтеры” Третьего рейха – стратегии выживания / Г. Гринченко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2003. – Вип. 7, част. 1. – С. 219–227.
17. Коваль М. “Остарбайтеры” України–раби Гітлера, ізгої Сталіна / М. Коваль // Політика і час. – 1998. – № 10. – С. 68–75.
18. Кравченко А. Українські невільники Третього Рейху (минуле і сучасність): Публіцистична хроніка / А. Кравченко, С. Батурич – Львів: Кальварія, 2005. – 235 с.
19. Лапан Т. Українські жінки на примусових роботах у Третьому Райху / Т. Лапан // Україна модерна – 2007 – № 11 – С. 127–138.
20. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні: у 2 т. / В. Маруняк. – К.: Вид. – ім. О. Теліги, 1998. – Т. 2. – 128 с.
21. Меляков А. В. До розширення джерельної бази досліджень з історії депортації населення України до Німеччини у 1941–1944 рр. / А. Меляков // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2004. – Вип. 8, част. 1 – С. 132–145.
22. Пастушенко Т. Будні українських “остарбайтерів”: боротьба за виживання (на матеріалах спогадів колишніх примусових робітників) / Т. Пастушенко // Український історичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 160–176.
23. Пастушенко Т. Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942–1953) / Т. Пастушенко / НАН України. Ін-т історії України. – К: Інститут історії України, 2009. – 284 с.
24. Пастушенко Т. Репатріація українських “остарбайтерів” на Батьківщину: 1944–1947 / Т. Пастушенко // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9, част. 3. – С. 123–136.
25. Полян П. Жертвы двух диктатур. Остарбайтеры и военнопленные в Третьем Рейхе и их репатриация / П. Полян. – М.: Ваш выбор ЦИРЗ, 1996. – 442 с.
26. Трощинський В. Українці в світі / В. Трощинський, А. Шевченко – К. : Альтернативи, 1999. – 352 с.
27. Янковська О. До питання про долю українських репатріантів Великої Вітчизняної війни / О. Янковська // Сторінки воєнної історії України: зб. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9, част. 3. – С. 206–212.

В статтє проанализирован процесс репатриации принудительных рабочих из Германии в СССР. Исследованы основные этапы этой кампании, организованной Советским Союзом. Особое внимание сосредоточено на процессе возвращения украинских принудительных рабочих в Станиславскую область.

Ключевые слова: *фільтрація, принудительные рабочие, репатриация, Станиславская область, СССР.*

The article analyses process of repatriation of forced labor workers from Germany to the USSR. The author studied main stages of this campaign organized by the Soviet Union. Special attention was paid to the process of Ukrainian forced labor workers return to Stanislav oblast.

Keywords: *filtration, forced labor, repatriation, Stanislav oblast, USSR.*

УДК 94 (477) + 32
ББК 63.3 (4 Укр)

Наталія Бурачок

НАУКОВА СПАДЩИНА МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА

Стаття присвячена Миколі Івановичу Шлемкевичу, громадському й політичному діячеві, науковцю, публіцисту та філософу, учаснику українського суспільно-політичного руху першої половини ХХ ст. У ній проаналізовано становлення ідейно-теоретичних поглядів М.Шлемкевича. Особливу увагу приділено аналізу таких праць як “Верхи життя і творчості”, “Галичанство”, “Загублена українська людина”, “Прогулка до великої столиці”, “Українська синтеза чи українська громадянська війна”, де показано його прагнення до справедливого та достойного життя для українського народу.

Ключові слова: *М.Шлемкевич, наукова спадщина, промови, “українська людина”, націоналізм, свідомість, науковець.*

Сучасний розвиток вітчизняної історичної науки дає можливість звернутися до вивчення життя й наукової спадщини видатних постатей українського минулого. Тож для вітчизняних науковців залишаються актуальними завдання персоніфікації історії України, дослідження тих українських суспільно-політичних діячів та науковців, імена яких донедавна замовчувалися.

Ми дізналися про М.Шлемкевича з великим історичним запізненням. Якби ми пройшли через студію його текстів десь в 1950–1960 рр., то наша історична доля була б зовсім іншою. Він пройшов через найбільш блискучі виміри університетської європейської філософії 1920–1930 рр. М.Шлемкевич належав до віденського філософського гуртка, де були такі мислителі, як Карнап або Вітгенштейн, Шлік та інші. Його дисертація “Сутність філософії” засвідчує про те, що він міг бути професором філософії в найточнішому традиційному європейському значенні цього слова. Але вже в дисертації молодий М.Шлемкевич написав про те, що, власне, філософія має бути прикладена до якоїсь практики у будь-якому жанрі.

Він дуже уважно розглянув всі без винятку елементи української екзистенції, українського історичного існування, від князя Володимира і до середини ХХ століття. М.Шлемкевич, дослідивши всі ці елементи, дійшов до висновку, що їх необхідно об’єднати в якійсь цілісності, в якійсь переконливій структурі, що і буде шляхом української нації. Це говорилося тоді, коли, здавалося, підрадянська Україна абсолютно загнана в якийсь тоталітарний провінціалізм, коли блискучий емігрантський інтелект опинився поза цією самою країною, але драматична ситуація української мислі і української людини не зупиняла філософа. Він працював над цією самою проблемою і, зрештою, дійшов до висновку про необхідність об’єднання всіх цих елементів.

Не можна сказати, що наукова спадщина Миколи Шлемкевича взагалі залишена поза увагою. Аналізу його наукових праць присвячені публікації О.Кульчицький [6], І.Витанович [3], І.Козій [5], В.Артюх [2], В.Пономарьов [9] та ін.

М.Шлемкевич (псевдонім М.Іванейко, Р.Срібний, С.Вільшина) – мислитель, публіцист, промовець, редактор, видавець, політичний і громадський діяч, творець ідеології так званого “творчого націоналізму”, організатор українського інтелектуального життя в діаспорі, народився 27 січня 1894 року в селі Пилява Бучацького повіту на Тернопільщині. Після закінчення народної школи він навчався у гімназіях у Бучачі та Львові, потім упродовж двох років студював філософію в університеті у Відні [6, с.3].